

Ιουλιανά 1965: Η αποτύπωση και η ερμηνεία των συμβάντων διαμαρτυρίας στο τύπο της Δεξιάς. Οι περιπτώσεις της «Καθημερινής» και της «Βραδυνης».

Του Κωνσταντίνου Λαμπράκη*

Στις 15 Ιουλίου του 1965, στις 7.00 το απόγευμα, ο πρωθυπουργός της κυβέρνησης της Ένωσης Κέντρου (ΕΚ), Γ. Παπανδρέου συναντήθηκε στα ανάκτορα με τον νεαρό βασιλιά Κωνσταντίνο. Λίγα λεπτά αργότερα αποχώρησε έχοντας υποβάλλει την παραίτηση του. Στις 8.30 είχε ήδη ορκιστεί ο πρώτος πυρήνας της νέας κυβέρνησης, με επικεφαλής τον βουλευτή της ΕΚ, Γεώργιο Αθανασιάδη- Νόβα. Η ημερομηνία αυτή, έχει μείνει στην ιστοριογραφία ως η αφετηρία των «Ιουλιανών». Μέχρι και τις 24 Σεπτεμβρίου του 1965, όπου η κυβέρνηση Στεφανόπουλου κατάφερε να λάβει την ψήφο εμπιστοσύνης με 152 ψήφους, είχαν ήδη κατατεθεί 3 εντολές σχηματισμού κυβέρνησης και 2 κυβερνήσεις είχαν καταψηφισθεί στην βουλή.

Βέβαια, στις 70 ημέρες που μεσολάβησαν, το τόνο έδωσε η μαζική κοινωνική πίεση με κυρίαρχο αίτημα την πτώση των κυβερνήσεων των «αποστατών», όπως σχηματικά αποκαλέστηκαν, και την εντολή στον αρχηγό του κόμματος της πλειοψηφίας ή την προκήρυξη εκλογών. Στην διάρκεια των 70 ημερών έλαβαν χώρα πολλές δεκάδες κινητοποιήσεις πανελλαδικά, αρκετές από αυτές μαχητικές, οι οποίες στις περισσότερες περιπτώσεις αντιμετωπίστηκαν με την βία και την καταστολή. Οι συλληφθέντες των «70 ημερών» έφτασαν τους εκατοντάδες, σε μεγάλο ποσοστό από αυτούς απαγγέλθηκαν κατηγορίες ή προφυλακίστηκαν, μεταξύ αυτών και κορυφαία συνδικαλιστικά στελέχη. Εκατοντάδες ήταν και οι τραυματίες των διαδηλώσεων, στις οποίες υπήρξε και ένας νεκρός, ο Σωτήρης Πέτρουλας, 23 ετών, φοιτητής της Ανωτάτης Εμπορικής.

Η αιχμή των κινητοποιήσεων και ταυτόχρονα η αφορμή για τις συγκρούσεις διαδηλωτών-αστυνομίας ήταν η πορεία (και η αποτροπή αυτής) προς την Βουλή. Οι πορείες στο κέντρο της Αθήνας κατά τα Ιουλιανά, κατά κανόνα¹, λάμβαναν χώρα μετά το πέρας συγκεντρώσεων που καλούσαν συνδικαλιστικοί φορείς και δημοκρατικές οργανώσεις (συνήθως η ΕΦΕΕ, Ομοσπονδία εργατών τύπου, Οικοδόμοι, Ένωση δημοκρατικών δικηγόρων, πρ. διοίκηση ΓΣΕΕ μέχρι και τον ανασχηματισμό της την 19 Αυγούστου) είτε στα Προπύλαια του Πανεπιστημίου, είτε στα παρακείμενα θέατρα της Ιπποκράτους, είτε λιγότερο συχνά, στο γήπεδο του Παναθηναϊκού. Μετά το τέλος των συγκεντρώσεων, στις περισσότερες των περιπτώσεων, συγκροτούταν πορεία των συγκεντρωμένων με κατεύθυνση την πλατεία Ομονοίας. Όταν οι πορείες έφθαναν στην πλατεία μερίδα των διαδηλωτών επιχειρούσε να ανέλθει την Σταδίου με κατεύθυνση το Σύνταγμα όπου και βρίσκονταν μπλόκα της αστυνομίας είτε στο ύψος της σημερινής πλ. Κοραή, είτε στην συμβολή Χρ. Λαδά και Εδ. Λω, κάποιες φορές και πιο χαμηλά προς Ομόνοια, στην Εμμ. Μπενάκη. Οι σφοδρότερες συγκρούσεις των διαδηλωτών με την αστυνομία στις 21 Ιουλίου (όπου σκοτώθηκε ο Σ. Πέτρουλας), στις 19 Αυγούστου και 20 Αυγούστου του 1965, ακολουθούσαν το υπόδειγμα που περιγράφηκε παραπάνω και δυναμιτίζονταν από την προσπάθεια της αστυνομίας να μπλοκάρει την πορεία των διαδηλωτών προς την Βουλή και να διαλύσει βίαια την συγκέντρωση.

Η πρόσληψη και η ερμηνεία των διαδηλώσεων στο κέντρο της Αθήνας

Στον τύπο της Δεξιάς, ήδη οι πρώτες συγκεντρώσεις της 15ης Ιουλίου, ερμηνεύτηκαν ως «οχλοκρατικές εκδηλώσεις», προϊόν οργανωμένου σχεδίου προκλήσεις ταραχών των «κομμουνιστών» 2 δίνοντας τον γενικό τόνο με τον οποίο θα αντιμετωπιζόνταν. Πράγματι, οι διαδηλώσεις προσλαμβάνονταν και παρουσιάζονταν ως ένα στρατιωτικού τύπου σχέδιο του «παράνομου μηχανισμού του ΚΚΕ», το οποίο οργάνωνε μαχητικές «ομάδες κρούσεις» για την δημιουργία ταραχών³. Η σύγκρουση αστυνομίας-διαδηλωτών την 21η Ιουλίου, μετά το πέρας συγκέντρωση της ΕΦΕΕ στα Προπύλαια, όπου ακολούθησε και πορεία με κατεύθυνση την Βουλή (στην οποία σκοτώθηκε ο φοιτητής Σ. Πέτρουλας) αποτέλεσε την αφορμή ώστε η εμφυλιοπολεμική ανάγνωση των συμβάντων διαμαρτυρίας, να αναλυθεί περαιτέρω. Το πρωτοσέλιδο της εφημερίδας Καθημερινής στο φύλλο της 22 Ιουλίου ενημέρωνε με πηχυαίους τίτλους πως «Οχλοκρατία επί 5ώρον και βιαιοπραγία των Λαμπράκηδων εις το κέντρον της πόλεως» αναφέροντας ότι μέλη της Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη, μετά το πέρας της συγκέντρωσης της ΕΦΕΕ, πορεύτηκαν προς την Βουλή και στο μπλόκο της Αστυνομίας στο ύψος της Εδουάρδου Λω, απάντησαν με «κλεφτοπόλεμο», καθοδηγούμενοι από ιδιωτικά αυτοκίνητα με «κομμουνιστές» που παρακολουθούσαν τις κινήσεις της αστυνομίας, συγκροτώντας μάλιστα και οδοφράγματα⁴. Η Βραδυνή, για τα ίδια γεγονότα, σε ανάλογο σχήμα ανάγνωσης, προχωρούσε περισσότερο. Τα συμβάντα της διαδήλωσης της 21ης Ιουλίου παρουσιάστηκαν ως «επαναστατικές ενέργειες προς κατάλυσιν του καθεστώτος», παρομοιαζόμενα με τα γεγονότα των «Δεκεμβριανών». Στο ίδιο πνεύμα και η Βραδυνή είχε την πεποίθηση πως αποτελούσαν οργανωμένο σχέδιο του «παράνομου μηχανισμού» του ΚΚΕ, ο οποίος καθοδηγούσε τους διαδηλωτές δια ζώσης από αυτοκίνητα. Οι περιγραφές και η χρήση των λέξεων δίνουν την αίσθηση στον αναγνώστη της εκδήλωσης επαναστατικού σχεδίου, στρατιωτικού τύπου, με τις αναφορές σε «ειδικώς εκπαιδευμένους Λαμπράκηδες», «επαναστατικές εξορμήσεις» και «διασκόρπιση ομάδων»⁵.

Λίγες μέρες αργότερα, στο φύλλο της 29 Ιουλίου, η Βραδυνή «αποκάλυπτε» το σε εξέλιξη σχέδιο, εμπλέκοντας και τον γιό του παραιτηθέντος πρωθυπουργού και βουλευτή της ΕΚ, Ανδρέα Παπανδρέου. Πιο συγκεκριμένα, γινόταν αναφορά σε συντονισμό των «οχλοκρατικών εκδηλώσεων και συνωμοτικών κινήσεων» από «αόρατο απεσταλμένο του ΚΚΕ» και με «εκτελεστικό όργανο» τον Ανδρέα Παπανδρέου για την προπαρασκευή «κομμουνιστικού πραξικοπήματος». Σύμφωνα με το «σχέδιο» που απεκάλυπτε η Βραδυνή προβλέπονταν «προγραφές» και δολοφονίες εθνικοφρόνων πολιτών, αξιωματικών του στρατού και πολιτικών στελεχών με σκοπό την εξαπόλυση του «4ου γύρου», με την ταυτόχρονη εισβολή ένοπλων πολιτικών προσφύγων από την Βουλγαρία⁶. Η Καθημερινή, αν και ήταν πιο συγκρατημένη σε σχέση με τις τερατολογίες της Βραδυνής, εντούτοις, δεν αποστασιοποιούταν από την προσπάθεια προβολής των συμβάντων διαμαρτυρίας των Ιουλιανών ως τρομοκρατικές ενέργειες, προπομπούς ενός νέου «Δεκέμβρη». Υπάρχουν αναφορές στα φύλλα της για «κλίμα τρομοκρατίας» από την αριστερά για την συμμετοχή στην πανελλαδική απεργία που προκήρυξε η ΓΣΕΕ στις 27 Ιουλίου, την όποια μάλιστα χαρακτήριζε ως «επαναστατική ενέργεια»⁷, ενώ αναπαρήγαγε από τις στήλες της τα περί «σατανικού σχεδίου» δολοφονιών πολιτικών προσώπων από τους κομμουνιστές⁸.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η παρουσίαση στις παραπάνω εφημερίδες των γεγονότων της 19ης Αυγούστου και 20ης Αυγούστου. Στο διήμερο αυτό, μετά το πέρας συγκεντρώσεων στο θέατρο Γκλόρια, στην Ιπποκράτους, της Συντονιστικής Επιτροπής Εργαζόμενων Νέων Ελλάδος (ΣΕΕΝΕ) στις 19 και της Ομοσπονδίας Εργατών Τύπου στις 20 Αυγούστου, υπήρξαν εκτεταμένες συγκρούσεις -οι σοβαρότερες των Ιουλιανών- διαδηλωτών με την αστυνομία στο κέντρο της Αθήνας, ως αποτέλεσμα της προσπάθειας να αποτραπεί πορεία προς την Βουλή και να επιχειρηθεί η βίαιη διάλυση των συγκεντρωμένων . Η Βραδυνή

σημείωνε πως αυτά τα συμβάντα αποτελούσαν εκδήλωση «επανάστασης» όπου «βάνδαλοι κομμουνιστές και εκατοντάδες αλητόπαιδων, τελούντες υπό τας οδηγίες του αναρχικού πρώην πρωθυπουργού και υπό τας διαταγάς του κ. Α. Παπανδρέου και της ΕΔΑ, εξαπέλυσαν άγριαν επίθεση προς κατάλυση του κράτους και των αρχών»⁹. Στο ίδιο πνεύμα και η Καθημερινή κατήγγειλε ως «αναρχούμενη πόλη το κέντρο και οι συνοικίες», αποτέλεσμα της δράσης μαχητικών «ομάδων κρούσεως» της ΔΝΛ με σκοπό την «επαναστατική εκδήλωση» με την ενίσχυση από «ειδικά εκπαιδευμένα στελέχη» από την «επαρχία».¹⁰ Στην παρουσίαση των παραπάνω γεγονότων, ένα νέο στοιχείο που προστέθηκε στην αφήγηση τους από τον τύπο της Δεξιάς ήταν και οι αναφορές σε μίσθωση διαδηλωτών με σκοπό να δημιουργήσουν έκτροπα και να παρευρεθούν σε συγκεντρώσεις¹¹.

Ο ρόλος «Παπανδρέου»

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, η ελληνική αριστερά και η ΕΔΑ βρέθηκαν στο στόχαστρο το δύο εφημερίδων ως υποκινητές των διαδηλώσεων, βάση της εμφυλιοπολεμικού αφηγήματος περί κινδύνου «κομμουνιστικού πραξικοπήματος». Ειδικά δε η ΔΝΛ βρέθηκε στο επίκεντρο των επιθέσεων, παρουσιαζόμενη ως τρομοκρατική περίπτωση οργάνωση. Το γεγονός αυτό αποτελούσε συμβολή σε μια ευρύτερη καθεστωτική επίθεση για την διάλυση της¹².

Σχετικές ήταν και οι αναλύσεις για τον ρόλο και την επιρροή του Γεώργιου Παπανδρέου στις διαδηλώσεις των Ιουλιανών, στις στήλες των δύο εφημερίδων: «Αναρχικός γέρων του Καστριού», αποκαλούνταν από την Βραδυνή, ο οποίος με τα «εμπρηστικά συνθήματα» υποκινεί της «οχλοκρατικές εκδηλώσεις» για την «κατάλυση του καθεστώτος»¹³. Σε άλλο άρθρο της ίδιας εφημερίδας σημειωνόταν ότι «ο κ. Παπανδρέου, εγκαταλειφθείς πλέον από τα βασικά στελέχη του κόμματος του και απογυμνούμενος βαθμιαίως της λαϊκής του βάσεως, εναποθέτει τας ύστατας ελπίδας του εις το πεζοδρόμιον, προτρέπων του γνωστούς ταραξίαι εις την συνέχιση των οχλοκρατικών τους εκδηλώσεων»¹⁴. Με όρους που τηρούσαν περισσότερο τα πλαίσια των όρων ευπρέπειας, σε σχέση με την Βραδυνή, αλλά στο ίδιο αναλυτικό πλαίσιο η Καθημερινή σημείωνε τον ρόλο του Γεώργιου Παπανδρέου ως ηθικό αρωγό των «οχλοκρατικών εκδηλώσεων». Παρουσιαζόταν, δηλαδή, ο πρώην πρωθυπουργός ως ένας ομορτοουνιστής πολιτικός, που για να διατηρηθεί στην εξουσία δεν ορρωδούσε προ ουδενός, εκβιάζοντας πολιτικά μέσω των «οχλοκρατικών εκδηλώσεων»¹⁵. Τούτων δοθέντων, ο Γ. Παπανδρέου θεωρούταν ευεπίφορος ώστε να καταστεί όργανο της αριστεράς, συμπράττοντας σε μια ανοιχτή συνεργασία «λαϊκού μετώπου», γεγονός που θα οδηγούσε σε σημαντικότερους καθεστωτικούς κινδύνους¹⁶.

Ιδιαίτερη μνεία γινόταν από τις στήλες των δύο εφημερίδων και στον Ανδρέα Παπανδρέου, για τον όποιον υπήρχε η πεποίθηση πως ο ρόλος του στις διαδηλώσεις ήταν ανάλογος με αυτόν της αριστεράς, με την όποια μάλιστα συνέπραττε. Στην Βραδυνή υπήρχαν αναφορές για επιτελεία διαδηλωτών που επικοινωνούσαν με στελέχη της ΕΔΑ και τον Α. Παπανδρέου¹⁷, για «οργανωμένες επιθέσεις» κατά της αστυνομίας «υπό τας οδηγίας των Α. Παπανδρέου και Κύρκου»¹⁸. Εξάλλου, για την εφημερίδα, τεκμήριο του ρόλου του αποτελούσε και η συμμετοχή του Ανδρέα Παπανδρέου σε αριστερή πολιτική ομάδα κατά την διάρκεια της δικτατορίας του Μεταξά που οδήγησε στην σύλληψη του με αναφορές προς το πρόσωπο του ως «Τροτσκιστή»¹⁹. Παρόμοιες αναφορές για τον ρόλο του Ανδρέα Παπανδρέου, ως συνδιοργανωτή των «ταραχών» από κοινού με την αριστερά υπήρχαν και στην Καθημερινή²⁰. Τέλος και η νεολαία της ΕΚ, η Ελληνική Δημοκρατική Νεολαία (ΕΔΗΝ),

αναφερόταν με ειρωνικό τόνο από τις δύο εφημερίδες ως «ευγενείς νέοι» και παρουσιαζόταν στις διαδηλώσεις ως επικουρική δύναμη των «Λαμπράκηδων».21

Συμπερασματικές υποθέσεις

Η Καθημερινή και η Βραδύνη, αν και εντάσσονταν στον ίδιο πολιτικό χώρο, αυτόν της Δεξιάς, είχαν διαφορετικό χαρακτήρα και δημοσιογραφικό προφίλ. Από τις μεγαλύτερες και εγκυρότερες εφημερίδες η Καθημερινή, ιδιοκτησίας της Ελένης Βλάχου, με σημαντικούς δημοσιογράφους στην στελέχωση της. Με 50.000 έως 56.000 φύλλα μέση ημερήσια κυκλοφορία πανελλαδικά κατά το διάστημα Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1965, διέθετε ένα μερίδιο της τάξης του 15% περίπου στο σύνολο της κυκλοφορίας των πρωινών ημερήσιων αθηναϊκών εφημερίδων²². Απογευματινή και με λαϊκό χαρακτήρα η Βραδύνη, ιδιοκτησίας Πάνου και Γεωργίου Αθανασιάδη²³, με 41.000 έως 47.000 φύλλα το ίδιο διάστημα και ποσοστό από 8,5% έως 9,5% στην συνολική μέση ημερήσια κυκλοφορία απογευματινών εφημερίδων της Αθήνας²⁴. Ωστόσο, τα πλαίσια παρουσιάσεως και ερμηνείας των συμβάντων διαμαρτυρίας των Ιουλιανών, ήταν κοινά: έννοιες όπως «Οχλοκρατία» και «αναρχικές εκδηλώσεις» βάση σχεδίου της ΕΔΑ και του ΚΚΕ, αναφορές για τρομοκρατία των «Λαμπράκηδων» και «αλητόπαιδων» και σε εκδήλωση νέου «Δεκέμβρη» με ένοπλες επιχειρήσεις των κομμουνιστών, σχέδια προγραμών και εμφυλιοπολεμικές παροτρύνσεις για οργάνωση της «αυτοάμυνας» των εθνικοφρόνων υπήρχαν και στις δύο εφημερίδες, κατά την περίοδο των Ιουλιανών²⁵.

Παρά, δηλαδή, το διαφορετικό δημοσιογραφικό στυλ και ύφος της κάθε εφημερίδας, μπορεί επαρκώς να υποστηριχθεί, βάση του υλικού που παρουσιάστηκε, ότι η πολιτική ατζέντα που εξυπηρετούσαν οι δύο εφημερίδες ήταν στους βασικούς της άξονες ταυτόσημη. Συνεισφέροντας έτσι τα μέγιστα στο εμφυλιοπολεμικό κλίμα πόλωσης και έντασης που είχε επιλέξει ως στρατηγική την ίδια περίοδο το καθεστωτικό μπλοκ εξουσίας (Παλάτι, Στρατός, Δεξιά, Αποστάτες). Από αυτό το κλίμα θα επιχειρήσει το Πραξικόπημα των Συνταγματαρχών, δύο χρόνια περίπου αργότερα, να αντλήσει νομιμοποιητικά επιχειρήματα.

* Ο Κωνσταντίνος Λαμπράκης είναι υποψήφιος διδάκτορας του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης & Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου

1 Εξαίρεση η πορεία προς την Βουλή μετά την απεργιακή συγκέντρωση στην πλ. Δημαρχίας (σημερινή πλ. Κοτζιά) για την πανελλαδική απεργία της 27 Ιουλίου του 1965 (Αυγή, φ. 28 Ιουλ 1965, βιβλιοθήκη της βουλής) και το καλέσματα τις ΕΦΕΕ στις 30 Ιουλίου για συγκέντρωση απευθείας έξω από την Βουλή(Αυγή, φ. 31 Ιουλ 1965, ο.π.) στις προγραμματικές της κυβέρνησης Νόβα, πρακτική που ακολουθήθηκε από τους διαδηλωτές μέχρι και τις 4 Αυγούστου, όπου και τις πρώτες πρωινές ώρες της 5ης Αυγούστου καταψηφίστηκε η κυβέρνηση Νόβα 1965.

2 εφ. Βραδύνη, «Τι πράττει η αστυνομία;» σ.1, φ.15 Ιουλ 1965, Βιβλιοθήκη της Βουλής.

3 εφ. Καθημερινή, «Προς δυναμικές εκδηλώσεις των ομάδων κρούσεις του παράνομου μηχανισμού του ΚΚΕ. Η κυβέρνηση θα πατάξει τους ταραχοποιούς», σ.1, φ.18 Ιουλ 1965, Βιβλιοθήκη της Βουλής.

4 Καθημερινή «Νεκρός από βαρειάν διάσεισιν 23ης φοιτητής. Περί του 150 τραυματíαι αστυνομικοί και ιδιώται.Τριακοσιοι ταραξίαι συνελήφθησαν κατά τας συγκρούσεις. Καθοδηγηταί επι αυτοκινήτων διευθύνον την “μάχη”», σ.1, φ. 22 Ιουλ 1965, ο.π.

5 Βραδυνή « Η Αθήνα στις φλόγες - Ώρες Δεκεμβρίου. Το αίμα επί της κεφαλής του Παπανδρέου. Ένοχος Ανταρσίας! Ο Εθνικόφρων πληθυσμός θα κληθεί είς αυτοάμυνα» σ.1-7, φ. 22 Ιουλ 1965.

6 Βραδυνή «Αόρατος πρακτώρ του Κ.Κ.Ε εις τας Αθήνας. Κομμουνισταί και Αν. Παπανδρέου ετοιμάζουν πραξικόπημα», σ.1 & 7, φ. 29 Ιουλ 1965. Βιβλιοθήκη της Βουλής.

7 Καθημερινή «Η κυβέρνησις τονίζει ότι θα προστατεύση τους εργαζόμενους και ότι θα εξασφαλίσει γαλήνη και ομαλόν ρυθμόν ζωής εις τον τόπον» σ.1 & 8, φ. 27 Ιουλ 1965, ο.π.

8 Καθημερινή «Υπήρχε σχέδιο των κομμουνιστών περί δολοφονιών “προσωπικοτήτων”» σ.12, φ. 8 Αυγ 1965, ο.π.

9 Βραδυνή «Ανοικτήν επανάστασιν εξαπέλυσαν η Ε.Δ.Α. και ο Παπανδρέου εις Αθήνας. Νύχτα τρόμου με φωτιές και καμπάνες. Πύρινα οδοφράγματα, ρόπαλα και δακρυγόνα» σ.1, φ. 21 Αυγ 1965, ο.π.

10 Καθημερινή «Οι “Λαμπράκηδες” ανήγειραν οδοφράγματα, εληλάτησαν καταστήματα και επιρπόλησαν αυτοκίνητα. Περί τους 100 οι τραυματíαι αστυνομικοί και διαδηλωταί. Λίθοι, ρόπαλα και σίδηρος εναντιών των αστυνομικών. Ο κ. πρωθυπουργός απευθύνει έκκλησιν προς τον κ. Παπανδρέου να διατάξη την ηγεσία της ΕΔΑ και τον υιόν να σταματήσουν την ανωμαλία» σ.1, φ. 21 Αυγ 1965, ο.π.

11 Καθημερινή «100 δρχ ανά διαδηλωτή κοστίζουν αι “αυθόρμηται” λαικαί εκδηλώσεις. Αποκαλύψεις χθες εις δίκην δύο συλληφθέντων νεαρών διαδηλωτών», σ. 6, φ. 21 Αυγ 1965. ο.π. Βραδυνή «Συνεργασία Παπανδρέου-Ε.Δ.Α. εν όψει της σημερινής “πορείας”. Ο Μ.Θεοδωράκης οργανώνει υποδοχήν του “Γέρου” εις Βόλον» σ.8, φ. 21 Αυγ 1965, ο.π.

12 Καθημερινή, στήλη «Καθημερινά» σ.1, φ.5 Σεπτ 1965, ο.π. & Βλέπε επίσης ενδεικτικά: Πρωτολογία του Π. Κανελλόπουλου στο συμβούλιο του στέμματος, 2 Σεπτ 1965, πρακτικά συμβουλίου, εφ. Ελευθερία φ. 16 Σεπτ 1965, <http://efimeris.nlg.gr/ns/main.html>

13 Βραδύνη, «Η Αθήνα στις φλόγες..», φ. 22 Ιουλ 1965, ο.π.

14 Βραδυνή, «Ο Γεωρ. Παπανδρέου εξωθει εις τρομοκρατικές εκδηλώσεις. Συνεπικουρει η ΕΔΑ», σ.8, φ. 11 Αυγ 1965, ο.π.

15 Καθημερινή, «Ο απαράδεκτος», σ.1, φ. 8 Αυγ 1965, ο.π.

16 Καθημερινή, «Σχέδιον του Κομμουνισμού προς κατάληψιν της Ελλάδος. Γέφυρα ο Γεώρ. Παπανδρέου», σ.1, φ. 14 Αυγ 1965, ο.π.

17 Βραδύνη, «Η Αθήνα στις φλόγες..», φ. 22 Ιουλ 1965, ο.π.,

18 Βραδυνή, «Αιματοκύλισμα στην πρωτεύουσα. 39 τραυματíαι εξ ων 14 αστυνομικοί», σ.8, φ. 19 Αυγ 1965, ο.π.

19 Βραδυνή «Αόρατος πρακτώρ του Κ.Κ.Ε εις τας Αθήνας..», ο.π.

20 Καθημερινή «Τας αιματηράς ταραχάς οργάνωσεν ο κ. Α. Παπανδρέου εν συνεργασία με τους κομμουνιστάς» (συντάκτης Σ. Κοντομήτρος), σ.12, φ. 22 Αυγ 1965, ο.π.

21 Βραδυνή, (σχόλιο σε φωτογραφία) σ.1 φ. 4 Αυγ 1965, ο.π. & Καθημερινή, «Οχλοκρατικά εκδηλώσεις και χθες προ της βουλής»,σ.8, φ.4 Αυγ 1965, ο.π.

22 Ένωση Ιδιοκτητών Ημερήσιων Εφημερίδων Αθήνας (Ε.Ι.Η.Ε.Α.), Δελτία κυκλοφορίας μηνών Ιουλίου, Αυγούστου και Σεπτεμβρίου, 1965. www.eihea.com.gr

23Νάση Μπαλτά, Δέσποινα Παπαδημητρίου, Σημειώσεις για την ιστορία του τύπου. Η ελληνική και ευρωπαϊκή διάσταση, σ.88, Οδυσσέας, 1993 & Δέσποινα Παπαδημητρίου, Βραδυνή (λήμμα) στο Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού τύπου 1784-1974, Λουκία Δρούλια & Γιούλα Κουτσοπανάγου (επιμέλεια), τόμος Α', σ.393-395, ΙΝΕ/ΕΙΕ, 2008.

24 Ε.Ι.Η.Ε.Α, ο.π.

25 Βλέπε: Καθημερινή «Συνεχίζεται η προσπάθεια δια των συγκεντρώσεων διατηρήσεως του κλίματος οξύτητος εις τας Αθήνας. Ο κ. Τσιριμώκος στόχος των χθεσινών εκδηλώσεων», σ.8, φ. 19 Αυγ 1965, «Να εφαρμοσθή ο νόμος» σ.1 φ. 22 Αυγ 1965, «Κομμουνιστική ανταρσία θα εκδηλωθεί εις την Ελλάδα την κατάλληλον στιγμήν; εφημερίς των Ην. Πολιτειών υποστηρίζει ότι εισήχθησαν κρυφίως όπλα εκ του παραπετάσματος. Υπαινιγμός ότι προς ενίσχυσιν του νέου κινήματος θα σπεύσουν και οι εκτός Ελλάδος 30 χιλιάδες συμμορίται» (συντάκτης Σ. Κοντομήτρος), σ.6, φ.18 Αυγ 1965 & Βραδυνή «Η οχλοκρατία του “λαϊκού μετώπου”. Προκλήσεις και ύβρεις εναντίον του Βασιλέως. Αναρχικά συνθήματα. φ. 11 Αυγ 1965, «Υπό των κομμουνιστών και του συνεργατού των κ “Ανδρέα” ετοιμάζεται βίαιη ανατροπή του πολιτεύματος. Απεκαλύφθη σχέδιο δολοφονίας εθnikοφρόνων πολιτών και ηγετών των εν.δυνάμεων και των σ. ασφαλείας», σ.8 φ. 19 Αυγ 1965, «Νέες εκδηλώσεις τρομοκρατίας εις Αθήνας και ύπαιθρος. Αξιωματικοί συμμοριτών εις συγκεντρώσεις της ΕΔΑ», σ.8 φ. 1 Σεπτ 1965. ο.π.